

DAYKA GÁBOR UTÓÉLETE I.

(1787—1800)

(Részlet egy készülő nagyobb tanulmány I. fejezetéből)

LÓKÖS ISTVÁN

Egy-egy irodalomtörténeti korszak tudományos feldolgozásánál, értékelésénél nem szorítkozhatunk pusztán írói portrék megrajzolására. Szükséges az adott szerző életműve *továbbélésének* alapos, körültekintő vizsgálata is épp az adott korszak szintézisének szélesebb körű, igényesebb bemutatása, kidolgozása érdekében. Nem véletlen tehát, hogy irodalomtörténészeink egy-egy írói pálya monografikus feldolgozásánál — nem egy ízben — külön fejezetet szentelnek az író utóéletének [1], s ebből következően az sem, hogy dolgozatunkban megkíséreljük felvázolni Dayka Gábor utóéletének történetét — persze most még korántsem a teljesség igényével. A téma kidolgozásának jogosultságát indokolja az is, hogy a felvilágosodás irodalmában Dayka neve, működése különös jelentőséget kapott Kazinczy nyelvújító munkája kapcsán, amennyiben az 1813-ban megjelent Dayka-életrajz [2] korszakos jelentőségű a nyelvújítás történetében [3].

1787—1796.

Dayka utóéletének történetét semmiképpen sem halálának esztendejétől (1796.) kell számítanunk. Az első, nyelvművelői és költői tevékenységével kapcsolatos reflexiók ugyanis már jóval korábban megjelennek, s az utóélet vizsgálata, elemzése szempontjából éppen ezek a reflexiók döntő jelentőségűek.

Ilyen természetű adataink az 1780—90-es évek fordulójához vezetnek. Az adatok többsége most még nyelvi vonatkozású, ami a kor alapvető ismérvét figyelembe véve teljességgel érthető, hisz a magyar nyelv felemeléséért folytatott küzdelem a magyar felvilágosodás egyik központi kérdése. Bessenyei kezdeményezése nyomán egyre-másra alakulnak a különböző „hazafiúi”, „magyar”, „tudós” társaságok, amelyek egyként tűzik zászlajukra a magyar nyelv ápolásának, felemelésének jelszavát. 1779-ben Pesten (Hazafiúi Magyar Társaság), 1787-ben Kassán (Kassai Magyar Társaság), 1789-ben Komáromban (Komáromi Tudós Társaság) szervezkednek a nemzet legjobbjai az ügy érdekében [4].

A komáromi társaság élén, amely 1789-től 1792-ig működött, a *Mindenes Gyűjtemény* lelkes szerkesztője, Pétzeli állott. „A társulás magva a *Mindenes Gyűjtemény* volt...” [5], amely felfigyelt az ország más területén működő írói és nyelvművelő csoportok munkájára is. Még a pesti kispapok lelkes nyelvművelő csoportjának munkáját is figyelemmel kíséri, hírt ad eredményeikről egy-egy írás keretében. E híradásokból értesülhetett a korabeli olvasóközönség először Dayka Gábor nyelvművelő tevékenységéről, aki ekkor a pesti, úgynevezett *generalis seminarium* növendéke volt. A II. József rendeletére létrehozott és a császár érdekeit, politikai céljait szolgáló papnevelő intézet — mint ismeretes — valósággal melegágya volt az aufklárista eszmék terjedésének. A növendékek Voltaire-t, Montesquieu-t, Rousseau-t olvasták [6], sőt! egyik neves előjáró, Wolgemuth Fülöp jóvoltából ezek műveit le is fordították magyarra [7]. A felvilágosodás népszerűsítését, terjesztését, de ezen túl természetesen a magyar nyelv ápolását, fellendítését is célozta mindez csakúgy, mint pl. egyes teológiai tantárgyak magyar nyelvű oktatásának bevezetése [8]. A *Mindenes Gyűjtemény* híradása szerint a magyar nyelvű oktatást maga Wolgemuth is sürgette és támogatta, s „... a Magyar nyelvet maga is szorgalmasan...” tanulta [9]. Az ő megbízásából kezd egyébként Dayka is *Spalding Bestimmung des Menschen* c. művének lefordításához, amelyről a *Mindenes Gyűjtemény* ekképpen számol be: Wolgemuth „Mostanában három könyvet fordított Magyarra, kiknek egyikét ú. m. *Spaldings Bestimmung des Menschen*, T. Dajka Gábor 3-dik esztendőbeli Nevendék Papra bízta; ki is ennek fordításával már készen vagyon, és nem sokára a T. T. Wolgemuth Úr parantsolatjára sajtó alá fog kerülni [10].”

De nem merül ki csupán ennyiben Dayka nyelvművelő munkája a szeminárium évek alatt. Fordítói tevékenységének mintegy kiegészítő része volt oktató munkája. Nemcsak maga rajongott a magyar nyelv szépségeiért, másokkal is igyekezett megszerettetni azt. Önként vállalta pl. a magyar nyelv tanítását a szemináriumban s mint *Mindenes Gyűjtemény* hírt ad róla — nem is kevés eredménnyel: „Ezen említettett fáradhatatlan Nevendék — olvassuk a cikkben — nem kémélvén tsekély egészségét, azon fellyül hogy szüntelen a Magyar munkáknak készítéseiben fáradozik, a Magyar nyelv tanításának terhét is önként minden jutalom nélkül magára vállalta, mellynek kedvéért még ezen iskolai esztendőnek kezdetével Magyar praelectiókat kezdett tartani, mellyeket máig is olly szerentsésen gyakorol, hogy kedves nyelvünk tanulására nem kevés Tótokat és Horvátokat édesített: Némellyek még a világi törvény tanulók közzül is gyakorolják oskoláját [11].” S hogy Dayka munkája valóban elismerést és lelkesedést váltott ki a növendék-társak között, azt szépen illusztrálja az a kis köszöntő-vers, amelyet a fent idézett cikkhez csatolva közölt a *Mindenes Gyűjtemény*:

Kénye társidnak Píramusnak érd-el
 Napjait, majd teszi e jeles fi:
 Így beszéllettem, mikor édes álom
 Öntözi lankadt

Testemet, s bé-húnt szemeim körül zöld,
 Tarka képek számtalanúl lebegtek!
 Sorsaink rendét kötöző, s eresztő
 Mord hajadonnal;
 Hogy miként hartz közt erejét Magyarnak,
 Úgy nagy elméjét (csak emelje méltó
 Póltzra nyelvét a' Magyar Úr) egész föld
 Színe tsudálja.
 Bár jeles Kantnak nyomait kövesse;
 Még Baglyoknak vak seregét is ékes
 Szája hangjával ragyogó hegyére
 A tudománynak
 Vonsza: vagy lantját ütögesse híres
 Pindarusként; a zuhanó tüzes nyíl
 Függe felhőkben marad énekére
 Halkva figyelmez.

Pest, 9, Aprilis. P.N.P. [12].

A vers második felének Kantot dicsőítő sorai fényt vetnek a pesti szeminárium felvilágosult légkörére, valamint bizonyítják, hogy Dayka a magyar felvilágosodás irodalmában valóban ígéretes tehetségnek számított, aki működésével, ékesszólásával „Még Baglyoknak vak seregét is . . . ragyogó hegyére a tudománynak Vonsza . . .” Csoda-e hát, ha Kazinczy az elsők között figyel fel a fiatal, tehetséges, lelkesedéstől fűtött poétára, s keresi az alkalmat találkozni, megismerkedni vele. A találkozás hamarosan be is következik, s arról, illetve annak előzményeiről maga Kazinczy vall, nem is egy ízben. Az 1813-as, általa szerkesztett és közreadott Dayka-kiadás előszavában például ezeket írja: „A hűsz esztendősz Daykát velem *Győzedelemjövendölése* hozta ismeretségbe, és az Ovidből fordított Penelope . . .” [13]. Később, a *Pályám emlékezetében* azt is leírja, hogyan fokozódott érdeklődése s szorosbodott — egyenlőre még csak személyes találkozás nélküli — ismeretsége a fiatal Daykával már a kassai évek alatt: „. . . a két folyóírás, a *Muzéum* és *Orpheus*, hoza engem levelezésbe Horváth Ádámmal, dr. Földi Jánossal, Daykával, Verseggyvel és másokkal. Szerencsés és szerencsétlen összekötődések, melyek közül előre lehete látni, hogy némelyike igenis hamar elalszik, de hogy némelyike a sírig fog tartani” [14]. Nos, ismeretes, hogy Daykával való kapcsolata a „szerencsés összekötődések” sorába tartozott, hisz épp Dayka volt egyike a felsoroltak közül azoknak, kikért Kazinczy élete alkonyáig rajongott, s akit a kor egyik legkiválóbb, legszínesebb, legeredetibb költőegyéniségének tartott.

1790-ben került azután sor a személyes találkozásra is. Kazinczy Abaúj megye küldöttként Pestre rándult a korona hazahozatalának országos visszhangú ünneplésére, s látni kívánta „Daykát, a szeretettet!” A találkozás — feltehetően — igen közvetlen, emocionális légkörben zajlott le, hisz a mester még később, *évtizedek múlva is* rajongó lelkesedéssel és elragadtatással ír a fiatal, nemes vonásokkal bíró poétáról: „Vezetőm egy tágas szobába vive, hol a Nevendékek csoportraosztva mulatoztanak. Reá ismertem volna én Daykára megnevező nélkül is: Amor állta itt, talárisba öltözve, az Anyaszentegyház fiai között. Termete alacsony, de karcsú, és, a mi nagyon tűnt szembe, olly erőltetés nélkül egye-

nes, mintha egész életét Tánczmesternek kezei alatt töltötte volna. Lóbogó setétszög haja saját dísz volt alakján. Horgas igen szép orra, a legszebb metszésű ajak, a legszelídebb, domborodás nélkül lefolyó áll, hosszan elvonuló szemölde, nem épen sima, de tisztabőrű arcza, csontos, magas homloka, a legjátékosbb kék szem, a leglelkesebb kép festette nékem a Múzsák és Gráziák Kedveltjét. Beszéde kevés. Színetlen szerénység, figyelem mások eránt és annyi nyájasság, hogy első pillantással mindent elbájolt. Némelly hangja félig selyp, melly nevelte kecséit. Öröme nem fakadozott eggy még eddig nem látott, szeretett Idegennek régen óhajtott meglátásán; sőt ő magába zárva marad mindég, 's mindég poetai andalgásban; s az édes szendergésnek csak a le-lesüllyedt eleven szem s a mesterkélés nélkül élesen-mosolygó csendes ajak kölcsönöze életet. Illyen vala Dayka [15]."

Az igényes portré megrajzolása után röviden beszámol beszélgetésük témájáról is. Baróti Szabó, Rajnis, Révai, Pétzeli, Horváth Ádám, majd Báróczy, Barcsay, Bessenyei, Orczy, Ráday, Teleki József, a régi-ek közül Zrínyi és Gyöngyösi került szóba [16]. Föltétlenül arról tanuskodó névsor, hogy a két beszélgető fél egyformán jól ismerte az irodalmi élet — régi és korabeli — legszámtöbb egyéniségeit, s ízlésük, irodalomszemléletük sok vonatkozásban körülbelül megegyezett. Nyilvánvaló tény ez, hisz az 1790-es (május hó!) találkozást követően Dayka épp az *Orpheus*ban egyre másra megjelenő versekkel válik majd országosan is ismert költővé [17]. Kazinczy a találkozás során bizonyára beszélt költői elveiről, az *Orpheus* célkitűzéseiről, sőt az *Orpheus* kapcsán feltehetően szó eshetett a felvilágosodás kérdéseiről is. Daykának — ki maga is a jozefinista aufklárizmus neveltje volt — nyilván tetszett az első füzetben közölt programtervezet, a „Bé-vezetés”, amelyben a toleranciáról, a nyelvművelésről, Rousseau-ról egyaránt szó esik, s könnyen hajlott a Kazinczy-vallotta irodalmi-, politikai-, világnézeti program felé. És végső soron a literatura mezején való egyetértést támasztotta alá mindez.

1791 után barátságuk még fokozottabban elmélyül. Ekkor már Dayka irodalmi tanácsadója volt Kazinczy, aki — mint az 1813-as Dayka-életrajzból tudjuk — bevezette őt „a Ráday-nemű versek írásába” még hozzá oly hatékony és meggyőző érveléssel, hogy az „többé a Zrínyi-neműben semmit nem írt [18].” Barátságuk és kapcsolatuk mélyen gyökerező voltát igazolja egyébként az a diszkréció is, amellyel Kazinczy elfogatása idején, illetve azt megelőzően Dayka iránt viseltetett.

Angelo Soliman 1792. szeptember 16-án kelt, hozzá írott német nyelvű levelére tett megjegyzésében mondja el, hogy annak „... több leveleit, mellyek mind francziául voltak írva, első megrettenésemben, Augusztusban, 1794., *Daykának minden leveleivel együtt tűzbe vetettem, noha sem egyike, sem másika miatt nem vólt okom gondban lenni* [19].” (Kiemelés tőlem. LI.). Ez a megrettenés, mint tudjuk, Martinovics elfogatásának híréből fakadt [20], s bár — mint mondja — a levelek miatt nem kellett volna aggódnia, mégsem lehetett ok nélkül való, hogy azok megsemmisítésére szánta el magát. A levelekben föltétlenül lenni kellett veszélyessé válható kitéleknek — amelyek pl. kompromit-

tálták volna Daykát —, mert ha nem, nyilván őrizte volna őket tovább, azokkal együtt, amelyeket 1794. december 14-én, letartóztatásakor anyjának gondjaira bízott, méghozzá titokban, hogy a császári tisztsz észre ne vegye: „... a német örült, hogy megkapa: az neki elég volt. — olvassuk a Fogságom naplójában. — Így én alkalmat és időt kapék szerelmes leveleim csomóját író szekrényemből kivenni, és az ablakon kitenni. Titkon megkérém az anyámat, hogy azokat vegye gondviselése alá, míg haza érkezem [21].” Ha ezeket is féltette az elkobzástól, nyilván csak megvolt az oka amazok megsemmisítésének is. Mindez persze ma már konkrétan, adatok hiányában nehezen rekonstruálható. Annyit azonban mindenesetre megjegyezhetünk, hogy Kazinczy bővebben, nyíltabban sohasem ismétli meg a Soliman-levéltre írott megjegyzését, sőt ennél mindig szűkszavúbban nyilatkozik. Az 1813-as Dayka-életrajzban pl. mindössze annyit mond, hogy „Daykának nagy csomóra gyűlt leveleitől” „eggy szerencsétlen történet” megfosztotta [22], majd alább: „... Június 28 dikán 1801. felőle hallottam . . . , hogy ő nincsen többé. *Nem bírván kezének már csak eggy sorát is*, (Kiemelés tőlem. LI.) égtem, lángoltam megkapni papirosait [23].” A Pályám emlékezete megfelelő helyén meg ezeket írja: „Dayka azalatt megholt, s nem lelém többé gyönyörű leveleit, verseit [24].” Azt hisszük, ez elég bizonyíték s egyben kielégítő válasz is a felmerült kérdéssel kapcsolatban: Kazinczy bizalmas jóbarát és fegyvertársként kezelte Daykát még ekkor. Ezt további fejtegetéseink majd méginkább megerősítik.

Az 1790-es személyes megismerkedés után Kazinczy és Dayka irodalmi értelemben vett kapcsolatai tehát az *Orpheus* frontján fejlődnek tovább. Ennek konkrét adatai ismertek. Részben az *Orpheusban* megjelent Dayka-versek dokumentálják [25], részben pedig az a szinte már propagandisztikusnak tűnő tevékenység, amellyel Kazinczy Dayka nevét mintegy *fogalom* má igyekszik tenni a korabeli irodalmi köztudatban. És számunkra most éppen ez utóbbi az érdekes, mivel itt kell keresnünk Kazinczy azon véleményének gyökereit is, amely szerint Dayka a korszak egyik legnagyobb költője. Minderről pedig elsősorban a Kazinczy-levelezés megfelelő anyaga ad számot, amelyből rekonstruálható Kazinczy egész tevékenysége e kérdéssel kapcsolatban.

Ha időrendbe szedjük az idevágó adatok sorozatát, elsősorban a debreceni tudós. Földi János, Döme Károly, s az erdélyi Aranka György nevén akad meg a szemünk. Ismeretes, hogy az *Orpheusnak* valamenynyien — kivált Földi — számottevő munkatársai voltak csakúgy, mint Dayka. Tudjuk azt is, hogy Kazinczy szívesen osztozott velük a szerkesztés gondjaiban. Földivel pl. oly nagy egyetértésben volt [26], hogy még szeretett Daykájának közlésre beküldött verseiről is értesítette. Az eredeti levél ma már nincs meg, csupán Földi válaszát birjuk, amelyben (1790. szeptember 17-én) kijelenti, hogy „Nem tudom kitsoda az a Dayka Gábor, kiről most írod, hogy négy jó darabokat küld be [27]?”

Döme szintén osztozhat még ekkor a mester örömeiben; 1790. december 4-én írja neki a következő, föltétlenül Dayka előnyére váló sorokat: „Divitias alius fulvo sibi etc. igen jó. Orpheusomba is betészem; s ha reá kedvem lesz, én dalra fordítom le. Hadd legyen úgy is. Ez a da-

rabod megerősített az eránt, hogy *Alagykra Te vagy és Dayka a leg-szerentsébb Író! Daykának az Orpheusban egy jó Alcaicusa is van* [28].” (Kiemelés tőlem. LI.). 1791. január 7-én Aranka Györgyhöz írt levelében már egy teljes Dayka-vers másolatát is közli a címzettel: „Ez a köszöntő, reménylem, tetszésedre lessz. Írta Újhelyi DAYKA GÁBOR, Egri kis pap.

Erzsébet, ha neved nyárban esett volna:
Sugárival a Nap néked hódolna,
Öröme derülne Egernek tájéka,
Új fénybe borúlna Erzsébet hajléka.
Most, midőn elhagyta előbbi járását,
S Nilas jegye felé vette útazását,
Mást nem tehet, hanem a telet enyhíti,
S a mennyire lehet napodat szépíti.
O, ha én Nap vólnék! téli karikámat
El-mellőzvé, futnám tavaszi pályámat.
Városunkra vídám világot hintenék,
Tsendes lakhellyedre öröm fényt öntenék.
Ablakodon által sugárom bé-hatna,
Játszadózva majd itt, majd amott múlatna.
Majd szemeid tüzét, majd rózsza színedet
Tsókolná, s azonban meg-lopná kebledet.
S enyelegne, míglen a Napest el jőne,
S utolsó sugárom a szívedre lőne [29]!”

1791. január 22-én Döme Károlynak írt levelében szól ismét dicsé-
rőleg Daykáról közölvén, hogy „*Dayka igen jó darabkákat küldött né-
kem,*” (Kiemelés tőlem. LI.) majd a továbbiakban tudósítja a címzettet
hogy Daykát is megkérte ugyanazon vers lefordítására, amelyre őt (ti.
Dömét) is megkérte, s amelynek átültetésével maga is kísérletezett:
„Kértem (ti. Daykát), fordítsa azt Secundusból, a mire téged is kérte-
lek: *Langudius e dulci certamine etc . . .* Magam is hozzáfogtam, de ez-
zel sem lehet meg-elégedni [31].” Mint megjegyzi, Dayka átültetését
sem tartja megfelelőnek [32], éppen ezért azt javasolja, mindhárman dol-
gozzanak a fordításon mindaddig, amíg a kellő művészi fokot valame-
lyikük eléri. Ezután közli levelében a maga fordítását [33], majd kéri Dö-
mét, igyekezzék ő is a munkával: „Igyekezz, édes Barátom, ezt te is for-
dítani, hadd lássuk, mit tehetünk hárman [34].”

1791. április 10-i levelében (Döméhez) ismét visszatér e problémá-
hoz, hangsúlyozva itt is Dayka költői kiválóságát: „Secundusnak Ala-
gyáján nem fogsz te haszontalan dolgozni. Ha indulatos Tisztelőd javal-
lását nem magyarázod meg-nem érdemlett ditséretre, s nyájaskodó tsa-
podárságra, el-fogod hinni, hogy *Alaggyát még Magyar szebben soha-
sem írt, mint Te és DAYKA* [35].” (Kiemelés tőlem. LI.).

Kiderül itt persze az is, hogy Kazinczy Döme iránti szimpátiája sem
marad el sokban a Daykával szemben tanúsított rokonszenv mögött.
Érthető, hisz Döme itt még együtt fut Daykával egy a Kazinczy által
kijelölt és vezetett irodalmi irányvonalon. De tegyük hozzá mindjárt:
nem sokáig! A mester és tanítványa között hamarosan áthidalhatatlan
ideológiai szakadék támad, Döme ugyanis végérvényesen a reakció tá-
borához csatlakozik hátatfordítva annak a nemes szándékú programnak,

eszmének, amit a felvilágosodás fogalomkörével határozunk meg, amelynek egyik legnagyobb jelentőségű hazai orgánuma ebben az időben épp Kazinczy *Orpheusa* volt. Míg Dayka következetesen kitart egyrészt a felvilágosodás eszméi, másrészt a Kazinczy-féle irodalmi program mellett (a tolerancia kérdésében bátran helyezkedik szembe Szaicz Leóval, sőt magával Eszterházy Károly püspökkel, az ország egyik leghatalmasabb főúrával, főpapjával, elhagyja a papi pályát, de nem alkuszik meg) [36], addig Döme „azok közé áll harcolni”, akiktől Kazinczy rettenetesen iszonyodik [37]. A Szaicz-féle ortodoxia szekértolója lesz (ha közvetve is), kijelentve: „inkább az egész nemzet maradjon örökös éjszakában”, mintsem a „Franciaországot megrázkódtató fejtelenség itt is uralomra jusson [38].” Irodalmi téren sem váltja be a hozzáfűzött reményeket, Bossuet teológiai tárgyú művét fordítja magyarra ahelyett, hogy Cicerót, vagy Tacitust tolmácsolná. Kazinczy maga jósolja meg pályája további alakulását: „jövendölöm Dömém, hogy püspök leszel [40].” A jóslat bevált; igaz, hogy nem püspöki széket, csupán kanonoki címet kapott Döme [41].

Valószínű tehát, hogy Kazinczy Dayka iránti lelkesedése a továbbiakban *Döménél nem igen talált visszhangra*. Kiváltképp azután nem, hogy Daykát etávólitották a papi szemináriumból.

Sokkal érdekesebb és mozgalmasabb ezzel szemben a nyelvész Földi személye, kit Kazinczy lázas tevékenységgel párosuló lelkesedése, leveleinek már idézett, Daykára vonatkozó részei, de leginkább Dayka grammatikai elvei majd szólásra bírnak. Reflexiói azonban korántsem olyan pozitív értelműek, mint azt Kazinczy — Földinek írt tájékoztatásai után — várhatta volna.

Mint mondottuk Földi Kazinczy bizalmasának számítható ezekben az években [42]; egyazon kérdések izgatták mindkettőt: a költői mesteriség gyakorlata, a porzódia, emellett nyelvi kérdések is, így végeredményben csak természetes, hogy Kazinczy elküldi Földinek Dayka *Aorthographiáját* is. Erről Földi 1791. március 9-én kelt leveléből értesülünk: „Vettem a minap a hozzám küldött Dayka Aortho- vagy Disorthographiáját. Sok dolgaim miatt még a felelettel reá kész nem vagyok, várd rövid időn feleletemet, mert Te hozzád fogom küldeni [43].”

Daykának arról a kéziratos, nyelvi kérdésekkel foglalkozó írásáról van itt szó, amely a sárospataki főiskola könyvtárában őrzött Kazinczy-gyűjteményben maradt ránk [44]. Keletkezésének körülményeiről vajmi keveset tudunk, de ha az imént idézett Földi levél dátumát figyelembe vesszük (1791. március 9.) feltételezhető, hogy a kifejtett nyelvi nézetek talán már a szemináriumi nyelvművelő munka idején körvonalazódtak. A nyelvművelő tevékenység folytonossága tehát nem szakad meg Daykánál a Pestről való távozás után sem [45], sőt! ezzel az *áthidalással* fejlődik majd tovább a lőcsei és ungvári évek alatt.

Földi egyébként a kérdéses *orthographiával* kapcsolatos kritikájáról tett ígéretét beváltotta. Elküldte bírálatát Kazinczynak azzal a megjegyzéssel, hogy az majd továbbítsa Daykának, ha jónak látja [46]. Mint Földi egy másik leveléből kiderül, ez meg is történt, Kazinczy továbbította is a kritikát: „Daykának által adtad a Heterographiáról tett Criti-

kát: ezt értem, de Leveled tsak illy kevés, és nem tudhatom azt tellyes-séggel, hogy úgy adtad é által a maga egész mivoltában, a mint én Tenéked írtam? vagy a mint tanátsoltam, hogy ezek szerént írj, a mit akarsz? Tudod pedig, hogy vólt ott ollyan is, a mi nem ő elébe való [47].”

Földi bírálata nem ismeretlen az irodalomtörténészek előtt. Teljes szövege ránk maradt. Váczy közzé is tette a Kazinczy-levelezés második kötetében [48], Mixich Lajos pedig több helyen hivatkozik rá a RMKT 25. kötetében (Földi János költeményei. Kiadta és bevezette dr. Mixich Lajos. Bp., 1910.) megjelent Földi-tanulmányban. Azóta is többben szóltak róla, legutóbb pl. *Benkő Loránd*, A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában. (Bp. 1961.) c. művében. Érthető, hisz a korszak nyelvészeti kérdéseinek érdekes és egyben értékes dokumentuma. Számunkra meg különösképpen jelentős forrássá válik, amikor Dayka utóéletének történetét próbáljuk felvázolni, ugyanis kritikai szellemben eladdig Daykát senki sem bírálta hasonló alapossággal, körültekintéssel és *Kazinczy véleményével ellentétesen*; utána is jóformán csak egyedül Csokonai.

Dayka *Aorthographiájának* központi témája „a magyarban sűrűn előforduló e hangnak más magánhangzókka való felcserélése [49],” mivelhogy sok magánhangzónk az idők folyamán e-re változott, ami egyhangúvá, unalmassá teszi nyelvünket. Ezen segíteni kell sürgősen s ő maga (Dayka) is szolgál néhány szerinte kínálkozó lehetőséggel. Például: „E magán-hangzóinkat a’ hol a’ nyelv tulajdonsága kívánja vagy engedi ő bötüvel váltjuk-föl, s reménylem, nem fog heába való tsevegésről vádolni [50].” Azután: „Sok a’ név-hajtás 2 feléjéhez tartozó nevek a’ függős állapotban az egyes számban, a’ 3 dik személyben E vel, és I vel egygy íratnak, ’s mondatnak, p. o. kedve, kedvi, szere, szeri . . . Így a többes számban gyakran ki-hagyatik az e, vagy je az I előtt. P. o. mezei, mezejei helyett, fegyveri, fegyverei helyett ’s a’ t. Élünk ezen alkalmatossággal, ’s ne tartasuk azt a’ nyelv-tanító ellen való vétekeknek . . . [51]” Más helyen az i használata mellett áll ki: „Sok magyar igékbe bé-tsúszott az I az E helyibe. Tartasuk meg azt kints gyanánt nyelvünkben bátor néha a’ származtatás törvényei ellen láttassék is lenni. Hátha még azt volna szabad óhajítani, hogy más sok Ek helyett it hoznók-bé a’ számos E által unalmot okozó szókba. — Ha Ha! Ez a’ tzigányok’ magyarságjuk!! — Hát azután? Én az illy szépséget a’ tzigánynak is meg-köszönném” — [52]

Földi az itt idézett és hozzájuk hasonló nézeteken aztán határtalanul felháborodik. Bírálataiban ezt nyíltan meg is mondja, amikor így kezdi a kritikát tartalmazó Kazinczynak címzett levelet: „Barátom! Vettem a’ hozzám küldött irtóztató Disortho- vagy Aorthographiát. Hogy ezen örök eltemettetést érdemlő nyelvrontásnak és felforgatásnak fundamentom nélkül valóságát, lehetetlenségét, tsúfságát, tetemes kárait és hibáit felfedezem; a’ nyelv természetének és vizsgálásának világos szövétnékénél fogva; elmélkedjünk egy kevésbé . . . [53].” És ezután alapos átgondolást, logikus felépítést tükröző formában veti papírra véleményét Dayka.művével kapcsolatosan, szinte pontról pontra elemezve és kritizálva annak állításait. „Hogy ha sok is Nyelvünkben az e magán

hangzó — írja —: ha *e*-s törsök szavaink minden nevekedeésekben ugyan *e* magán hangzókat vésznek is magokhoz: az Nyelvünkben nem is rút, mert változtatgatja és különbözteti azon magán hangzót, annak három féle kiejtése, mert *a'* leg kellemetesebb hangú is az *e* minden magán hangzóink között. De kivált képpen nem is a Nyelv fogyatkozása (nem *fogyatéka*), nem is *a'* Magyar Nyelv szépségének (nem *szép voltának*) tsorbája, hanem *a'* többiekkel együtt Nyelvünknek igaz eredetiségét és másoktól különbözését megmutató 's Nyelvünket mindenekben szépítő 's könnyítő Analogiájának egy része, és noha egy jó ízlésű írónak sem szükség szorgalommal össze hordani kifogyhatatlan *E*-inket. Nem szükség mind azonáltal annak orvoslására 's elkerülésére is, szép Analogiánknak sok rontásával, sok szavainknak kurtításokkal 's tsonkításokkal, és így Nyelvünknek sok rontásával, 's azonban több magán hangzóinknak szinte úgy bővítésekkel törekedni és igyekezni. Imhol vagy az *e* kerülésének fundamentom nélkül valósága [54]."

Azt hiszem az idézett rész végérvényesen meggyőzhet bennünket arról, hogy Földi Dayka elképzeléseit közönséges *nyelvrontásnak* tekintette, ily módon természetesen elfogadhatatlannak is. Ezt kritikája további részeiben konkrét, a szövegből vett példák alapján tett ellenérveivel támasztja alá.

Ha az *e* magánhangzót akarjuk megváltoztatni — kezdi okfejtését — akkor meg kell változtatni „... az *a*, *o*, *ő* magánhangzókat is. Mert azok is olly sokak és egymást szeretők Nyelvünkben [55].” Ha pedig eze- ket sorra megváltoztatnánk, egy egészen új nyelvet vezetnénk be, már pedig semmiképpen sem „... abban áll a Nyelv pallérozás, hogy új Nyelvet hozzunk bé ... [56]” De meg mire is változtatnánk az *e* magánhangzót? Talán valamelyik másik magánhangzóra, amint azt Dayka tanácsolja több helyen? Hisz akkor növeljük „... amaszt, mikor ezt fogyasztjuk, mert úgy vagynak most ezek szép illendőséggel Nyelvünkben, mint az Algebrai aequatioban *a'* két rész, szaporodik az egyik az- zal, *a'* mivel fogy a másik. Igaz, hogy uralkodó magánhangzónak nevezhetjük az *e*-t *a'* Magyar írásban: de ez tsakugyan mind a többi magán hangzóknak számokot felül nem haladja [57].” És, hogy cáfolata még indokoltabb, még megokoltabb legyen, sorra szedi az *e* eltávolításának Dayka által javallt módzatait és külön-külön bírálja valamennyit. Az *ő*-re változtatás lehetőségével kezdi, mivel ezt akarja „legtöbbször ... Dayka [58].” Ez teljességgel lehetetlen — mondja —, hisz az *ő* így is sok a magyarban, „... egész beszédeknek 's verseket lehet ...” velük szerkeszteni, amellet „sokkal illetlenebb hang is, mint az *e* és rettent annak olly iszonyú sokasága, mint *a'* mennyit akarnánk béhozni azon *ős*, *űs*, *üdős* szóejtést (*dialectust*) (Kiemelés tőlem. LI.) kedvellők [59].” Az *ő*-zés tehát nyelvjárási jelenség „... nem az egész Nemzetnek beszéde,” így csak természetes, hogy nem is lehet „... soha egész országunkban közönségessé ... [60]” Miért tennénk akkor hivatalossá az *ő*-zést? Talán azért, „... hogy két nyelvet tsináljunk Nyelvünkéből, mint a Németek *a'* magokéből?”, vagy „Hogy más legyen *a'* Tudósok Nyelve, más *a'* nép- nek beszédbeli Nyelve”? „Az istenért Írók, ójátok ettől magatokat [61]!” (Kiemelés tőlem. LI.)

Az *i* helyettesítő szerepének kérdéséről még keményebb a mondanivalója: „*I*-vel fogyasszuk a' sok *e*-t a' cigányok módjára? Hogy nem szégyenli és nem általlya Dayka ezt tsak meg is gondolni, nem hogy pennájára tenni [62]?” Még a Szilveszter János gyakorlatából ismert *i*-zés „... mellyen a' Debreczeni és azon vidéki község beszéll, kik minden hosszú *é* helyett *i*-t mondanak, *egísíg*, *bíkessíg*, *szíp*, *níp* 'stb. . .” türhető lenne, de végeredményében „... ez is utálság és tsúfság [63].”

Az *ű* szaporítása sem lenne valami üdvös dolog, a szócsonkítással meg éppen nem mennénk sokra. Az *e* egyszerű elhagyása soha nem lesz általánossá, Dayka erre soha „sem veszi az egész nemzetet; de nem is szebb *é* és nem drágább *e* Nyelvünknek *e'* szép Analogiája, mint sem hogy annak mind szép rendét, mind kelemetes hangját elhagyván, olly sok tsufos és illetlen kurtításokat tégyünk Nyelvünkön [64]?”

És ezzel vége, „Nitsen több módja a' sok *e* fogyatásának . . .” Még Dayka sem tud több módot felsorolni. Lehetetlen ez teljességgel, „... mert természetéből forgatja ki hasonlíthatatlan gyönyörű Nyelvünket és tsúfosan, 's károsan sérti annak egy igen szép és könnyítő Analogiáját, melly mennél többekben magának megfelelőbb, annál ditséretebb valamelly Nyelvben [65].”

Végül az *e* > *ö* változás kérdését illetően fejti ki véleményét, amely Dayka szerint az *e* szaporodásának egyik fő oka. „Azt meg-kell vallanunk — olvassuk Daykánál —, hogy a' Tóttal, 's Némettel való társalkodás nem kis tsonkulást ejtett néhol nyelvünkön. Ezt meg-mutatnom nem szükség. Kit-kit meg-győz *e'* felől önn-tapasztalása. Itt tsak az *Ö*t emlitem. Ezt a' német 's Tót nem könnyen tanulja-meg ki-mondani, *E*-re fordul a' nyelve, ha *Ö*-t, 's *E*-re, ha *Ö*-t akar ejteni. Hány vármegyéknek vagynak, hol a' Magyar a' Tóttal vagy Némettel nem volna elegyes? Ezek magyarul meg-tanúltak ugyan imitt, amott, de a' magyar nyelvet a' nehezebb ki-mondásokban Anya-nyelvükhez Szabván, híjjános ki-ejtésöket a' sirba vitték magokkal. Bár tsak el-takarították volna magokkal egygyütt! Által adták gyermekeiknek *e'* boldogtalan örökséget [66].” Ez a megállapítás is alaptalan — vallja Földi —, „... mert éppen azon tisztább beszédű magyar Vármegyékben nints ez a' sok *ö*, *ű*, úgy-mint Bihar, Szabolcs, Szathmár Vármegyékben, a' Nagy Kúnságban 'stb. A' mellyekben legkevesebb a' Tót és Német [67].” Ha a német hatás egyáltalán számításba jöhetne, úgy nem a magán-, hanem bizonyos más-salhangzók változása következett volna be, mégpedig egy *gy* > *d* változás, mivel a német „... a' *nagy*-ot, *nád*-nak, 's *nájd*-nak mondja . . . [68].” Végül megállapítja, hogy „... az a' sok *ös*, *űs* beszéd, mellyel ma élnek 's akarnak élni a' Catholicusok, soha sem vólt nemzetséges a' magyarok között, hanem tsak tartományos szóejtés” [69], azaz nyelvjárási jelenség. Ezt a nézetét — mint mondja — már *Grammaticájában* is kifejtette, s itt is ezen az állásponton marad [70].

Levelének befejező részében summázza aztán mondanivalója egészének lényegét, így is mondhatnánk talán: bizonyos fokú elvi alapvetését: „Ezek szerint, Barátom, írhasz valamit Daykának. Én neki magának nem akartam írni, azért, mert vele ezek eránt egy értelemben nem vagyok. Az emberrel se esmeretségem, se barátságom, Bírójának se vá-

lasztott, nehogy tehát előbb ellenséggemmé mint barátommá tegyem, tsak Te néked írok, hogy ezek szerént felelhetsz. *Te pedig Barátom ne engedd magadat az ilyenek által eltsábíttatni. Sőt (ezt egyedül magadnak írom) fogjuk köz erővel a' dolgot, ne hogy a' pápista magyarság, a' kiké mindazonáltal nem a' legtisztább magyarság, felsőségre emelje magát, 's a' nyelvben is, mint egyebekben törvényt osszon.* (Kiemelés tőlem. LI.) Én óhajtanám, hogy egy tiszta magyarságú Reformálttól került grammatica állana most fel. És hogy ha arról is azt mondhatnánk örvendetesen, a' mit a' Gotsched Német grammaticájáról megjegyvez Gessner, vagy Nic. Niclas (Isagog. ad. Erud. Univers. p. 106.): *Imprimis etiam hoc commodi peperit illa grammatica, quod eam Pontificii homines, tamquam Divinum sidus secuti sunt et emendarunt paulatim suam barbariem.* Itt is rosszabb németek voltak hát a' Pápisták, mint a protestánsok, és az úgy van rendszerint, a' hol egy nemzetnek e' két vallása vagyon, mert a Pápistákkal eleitől fogva gyakorlottabb volt és betesebb volt a' Római Nyelv annak a' vallásba való nagy befolyása miatt, mint akármely más született nyelv. Sőt ha te néked úgy tetszik, nem akartam e nyelv vizsgálatát és ítélest vagy így, vagy valamiben tetszésed szerint változtatva kiadni, mely sokaknak tanúságokra lenne. — *A' Dayka sok írását Debreczeni vásárkor elküldöm, mert a' posta pénzét annyiszor nem érdemli*" [71].

Ez a befejezés félreérthetetlenül támasztja alá, mintegy igazolja a korábban elmondottakat. Mint láttuk Földi egy szikrányit sem hajlandó engedni a nyelv kérdéseiben, ha a *nyelvrontás* lehetőségét látja az adott nyelvi vonatkozású munkában.

Bírálata — ha jól megfigyeljük — igen alapos, jól átgondolt munka, olyan képzett szakember tudásáról vall, aki az adott kérdés legapróbb vonatkozásaiban is tájékozott. Érthető ez, hisz híres kéziratos nyelvtenár már elkészítette, amely szintén szerzője kiváló felkészültségét, a témában való alapos elmélyedését bizonyítja, s „mind az egykori nyelvművelés, mind a mai nyelvtudomány szempontjából rendkívül értékes...” munka. Kiváltképp, ha figyelembe vesszük, hogy „...nemcsak a pozitív normatív szabályokat fogalmazza meg, hanem gyakran a negatív, tiltó rendelkezéseket is, amelyek a dolog természeténél fogva általában provinciális, dialektális nyelvi sajátosságok” [72]. Szóban forgó bírálatában is érvényesíteni tudja mindezt s éppen azzal válik kritikája különös jelentőségűvé, hogy a nyelvi provincializmus Daykánál fellelhető megnyilvánulásait teszi alapos elemzés tárgyává. És föltétlenül neki kell igazat adnunk az általa kiragadott, vitás kérdésekben, — elismerve persze Daykánál is a *szándék nemességét*, s azt, hogy azért műve negatívumaival is szolgálni tudott az ügynek, mint számos más, hozzá hasonló, korabeli próbálkozás. Ilymódon Földi nemcsak a *Debreceni Grammatika* megalapozásánál játszott döntő szerepet [73], hanem az úgynevezett „irodalmi nyelvi egyesülés” létrejöttének folyamatában is, mégpedig ennek az 1791—94. közötti időszakra eső szakaszában, amikor Kazinczy és köre különös intenzitással munkálkodik e nagy és nemes feladat megoldásán [74]. Földi is a Kazinczy-kör [75] *levelező tagja*, leveleiben kellő célzatossággal fejti ki véleményét egy-egy nyelvi kér-

déssel kapcsolatban (ezt láttuk a Dayka-kritikában is) s nézeteivel, tanácsaival járul hozzá az egységes irodalmi nyelv kialakításához. Ennek érdekében tanácsolja Kazinczynak is, hogy ne engedje magát „eltsá-
bbitatni” „az ilyenek által” (ti. mint Dayka), inkább fogjanak össze a „pápista magyarság” ellen, nehogy az a nyelv dolgában „felsőségre emelje magát, mint egyebekben” is [76]. És itt Földi végeredményben hibát követ el amennyiben felekezeti síkra vetíti a kérdést. A nyelvi kérdésekben kétségtelenül igaza van, hisz — mint láttuk — már képzett nyelvész, egy komoly nyelvi eredményeket tartalmazó nyelvtan szerzőjének vallhatja magát. Azonban korlátainál fogva téved abban, hogy Daykát azonosítja mindenféle *pápista magyarsággal*, ezzel magyarázva annak kétségtelenül meglévő nyelvi tévedéseit. Ezek a tévedések pedig egyáltalán nem hozhatók kapcsolatba Dayka *pápista* voltával, hisz tudjuk: még a legortodoxabb katolikus Szaiczot is el kell ismer-
nünk kitűnő magyarságáért (magyar stílusáért!), márpedig Dayka ebben sem óhajtotta követni azt; sőt! Földi kritikájának időbeli létrejötte után, 1791. július 2-án mondja el emlékezetes predikációját a *toleranciáról* az egri serviták templomában, július 19-én pedig már távoznia is kell miatta a szemináriumából [77].

Ebben a vonatkozásban tehát jogtalanak kell tekintenünk Földi kritikáját. Dayka tévedései inkább magyarázhatók bizonyos tájnyelvi hatással, méginkább nyelvészeti ismeretinek hiányaival, de semmiképpen sem katolikus voltával.

Egyébként Földi fentebb már idézett leveléből kiderül [78], hogy Dayka kézhez kapta a kritikát, s jellemző, hogy az elmarasztaló bírálat ellenére is lelkesedéssel lát majd Lőcsén újra a magyar nyelv oktatásához, s megszerkeszti latin nyelvű kézíratos nyelvtanát, hogy ezáltal is nyújtson valamit tanítványainak, s a nyelvművelés ügyének.

A fentiekén kívül bírjuk még Földinek egy másik levelét is (Kazinczyhoz 1791. június 11.), melyben említést tesz Daykáról. Rájnis grammatikai tételeiről ír itt, aki — mint mondja — „... majd fél országot követésére indított”, bár grammatikai elvei nagy része balgatagságnak minősítendő, így elsősorban *Diphtongusai* [79], Daykát is épp ennek követése miatt ítéli el: „... a’ Te magasztalt Poétád Dayka is azt követi” [80]. Véleménye tehát továbbra is változatlan, s ezt ezúttal is nyíltan megírja Kazinczynak, akit viszont láthatóan nem befolyásol barátja elmarasztaló kritikája [81]. Tovább folytatja Dayka népszerűsítését; most már persze kizárólag annak irodalmi igényű alkotásaira hívja fel a figyelmet. Id. Ráday Gedeon, Aranka György, Kis János és Csokonai neve bukkan most majd fel leveleiben; velük közli Daykával kapcsolatos legújabb híreit.

1791. október 15-én pl. Regmecről ír egy levelet id. Ráday Gedeonnak, amelynek témája az *Orpheus*, helyesebben annak soron következő kötete. Itt két helyen is szó esik Daykáról. Közli ugyanis Rádayval, kik és mit küldtek a „jövő esztendőre készülendő Gyűjtemény”-be. Megtudjuk, hogy Daykát *Erzsébeth napjára* c. költeményével kívánja szerepeltetni, és hogy még vár tőle ezenkívül is „egynéhány darabokat” [82].

A következő levél már 1792-es keltezésű és Aranka Györgynek szól. Dayka-vonatkozása az ismert Heloíz—Abelárd-fordítással kapcsolatos, amelyet ki szeretett volna adni „deák betűvel” a német klasszikusok kiadásainak példájára: „Egynehány napja, hogy Wielandnak Diogenesét” a’ Dayka által fordított Heloízot és Abelárdot, és az Aszalay által készített Lessing Meséinek fordítását 200 Rfnt bancoczedulával küldöttem-fel Bécsbe, hogy ott oly formán nyomtattassanak, mint Schraembel szokta a’ deák betűvel nyomtatott Német Classicusok munkáit” [83].

Ez a vállalkozás azonban kudarcra végződik, mivel a bécsi cenzor sem Wieland Diogenesének, sem Dayka fordításának megjelenését nem engedélyezte. Erről is azonnal értesíti Arankát 1792. július 21-i levelében: „A’ Wieland Diogenesét és a’ *Dayka Gábor által fordított Abelard verseit a’ Bécsi Cenzor meg nem engedé*” [84]. (Kiemelés tőlem. LI.)

Ezután — mintegy két esztendő szünettel — majd csak 1794-ben bukkan fel ismét Dayka neve Kazinczy leveleiben. Így 1794. március 4-éről bírjuk pl. egy Kis Jánoshoz írott levelét, amelyben lőcsei, Daykánál tett látogatásáról szól, s amelyben közli annak (ti. Daykának) hozzáírott búcsúversét néhány igen bensőséges hangú megjegyzéssel: „... halld Daykának ezt a’ búcsúztatóját. Ezzel eresztett-el Lőcséről Januar 31-dikén.

Indulsz a’ Pannon Edenébe,
A’ Gráziák lakóhelyébe
Ó lelkem jobb fele,
Hol úzi vak elmék homályát
’S letépi a’ bűn álorcáját
Bölcs lantod zengzete.

Én elmerülve bánatomban
Nyögök nem érdemlett honnomban
’S utánad esdeklem,
’S lépésid könnybe ázott szemmel,
Eltelve néma gyötrellemmel,
Távrolról követem.

Te, a’ mord tél bús fuvatagja,
A’ merre a’ Szépség alakja,
Ferencz útját veszi:
Térj Aeolus vak tömlőcébe,
Hadd sugja lágy Zefir fülébe,
Hogy Dayka szereti.

Nem képzelheted-el, melly kedves vólt előttem ez az érzékeny vers. Sirtam örömben. O, mi ehhez a’ *digito monstrarier hic est* [85]!”

1794. novemberéből [91] bírjuk aztán Kazinczy utolsó olyan levelét, amelyben közvetlenül elfogatása előtt Daykáról szó esik. A Címzett Csokonai, akitől egy Dayka modorában írt verset kér: „... Az Urat újra kérem a’ vers eránt, melly ollyforma lehetne, mint a’ Dayka pro-pempticonja.

Indulsz Tokajnak Édenébe, stb” [92].
 És ezután elérkezik a végzetes nap: 1794. december 14., amely véget vet a mester 1795 előtti mindennemű ténykedésének.

A továbbiakban persze az lenne a fő kérdés, hogy a felsorolt személyekhez írt levelek Dayka-vonatkozásai esetleg kiknél váltanak ki és főleg *milyen visszhangot*; valamint Kazinczy propagáló tevékenysége nyomán a kor írói társulásai, irodalmi, esetleg nyelvi vonatkozású vállalkozásai mennyire tartják számon Dayka személyét.

A kérdés első részére adandó válasz röviden ez lehet: Az idézett levelek Dayka-vonatkozásai úgy látszik, teljességgel visszhang nélkül maradtak; vagy legalábbis kallódnak az esetleges, feltehetően jelentéktelen reflexiókat tartalmazó válaszlevelek. Így tehát Kazinczy tevékenysége etekintetben különösebb eredményt nem hozott. Ami pedig a továbbiakat (feltett kérdésünk folytatását) illeti, megjegyzendő, hogy az *Orpheus* hasábjain érthetően széles fórumot kap Dayka, s tudjuk azt is, hogy 1791-ben (Batsányi híradása szerint) a *Kassai Magyar Társaság* tagjainak névsorában is szerepel neve, még hozzá olyan kiválóságokkal egysorban, mint Verseghy, Virág, Szentjóni Szabó, Földi, Aranka stb. [93]. Kármán vállalkozásánál viszont már szóba sem kerül személye. Az Aranka-féle *Erdélyi Magyar Nyelvűvelő Társaság* irataiban sem említik nevét, a jakobinus per zajlása idején, valamint a mozgalom bukása után érthetően hallgat az írás mindenféle irodalmi kérdéstről. Maga Dayka is Ungvárra vonul, sorsa a teljes elszigetelődés lesz, 1796-ban pedig meghal. Ismerősei a szeretett mesternek a szomorú esetről még csak hírt sem adhattak.

J E G Y Z E T E K

- [1] L.: erre vonatkozólag: Gálos Rezső: Bessenyei György életrajza. Bp., 1951., 362—366.; Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. Bp., 1954., 527—533., Bán Imre: Apáczai Csere János. Bp., 1958., 541—560.; Bessenyei utóéletének részletes taglalását adja Némedi Lajos: Bessenyei utóélete (I. 1772—1790) c. tanulmányában. Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve 1961. 355—390.
- [2] Újhelyi Dayka Gábor versei. Őszveszedte s kiadja barátja, Kazinczy Ferenc Pest 1813.
- [3] A magyar irodalom története 1849-ig (szerk. Bóka László és Pándi Pál) Bp., 1957. 284.
- [4] Benkő Loránd: A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában. Bp., 1960. 310—312.
- [5] U. o. 312.
- [6] A generális szeminárium szelleméről I.: Mihályfi Ákos: A papnevelés története és elmélete. Bp., 1896. 260., 272.
- [7] Minden Gyűjtemény 1790. IV. 88.
- [8] U. o. 87—88.
- [9] U. o. 88.
- [10] U. o.
- [11] U. o. 89.
- [12] U. o. 88—90.
- [13] Újhelyi Dayka Gábor versei. Őszveszedte s kiadja barátja, Kazinczy Ferenc Pest, 1813.
- [14] Kazinczy Ferenc válogatott művei I. Bp., 1960. 91.

- [15] Újhelyi Dayka Gábor versei. Öszveszedte s kiadta barátja Kazinczy Ferenc. Pest, 1813. XIII—XIV.
- [16] U. o. XV.
- [17] Az Orpheus I. kötetében még nem leljük Dayka nevét.
- [18] Újhelyi Dayka Gábor versei. Öszveszedte s kiadta barátja, Kazinczy Ferenc. 1813. XXXVIII.
- [19] Kaz. Lev. II. 283.
- [20] Kazinczy Ferenc válogatott művei. Bp. 1960., I. (Bevezetés) XLVIII.
- [21] Kazinczy Ferenc: Fogságom naplója (vál. műv. Bp., 1960.) 215.
- [22] Újhelyi Dayka Gábor versei. Öszveszedte s kiadta barátja Kazinczy Ferenc. Pest, 1813. •
- [23] U. o. XXXIX—XL.
- [24] Kazinczy Ferenc válogatott művei. Bp., 1960. I. 185.
- [25] L.: az Orpheus kötetét.
- [26] Földi és Kazinczy viszonyáról I.: Mixich Lajos: Földi János élete RMKT 25. Bp., 1910. 9.; valamint: Benkő Loránd: I. m. 319.
- [27] Kaz. Lev. II. 105.
- [28] Kaz. lev. II. 125.
- [29] Kaz. lev. II. 138.
- [30] Kaz. lev. II. 140.
- [31] Kaz. lev. II. 140.
- [32] Dayka „Meg küldé fordítását; de nem elégszem meg véle.” Kaz. lev. II. 140.
- [33] Kaz. lev. II. 140.
- [34] Kaz. lev. II. 141.
- [35] Kaz. lev. II. 189.
- [36] L.: erre vonatkozólag: Protocollum Consistorii Agriensis Anni 1791. Mense Juli. Die 19-a 245. I. Rakt. sz. 3636.
- [37] Váczy János: Kazinczy Ferenc és kora Bp., 1915. I. 351.
- [38] Váczy: I. m. 349.
- [39] A' Katholika Hittudomány' pörben forgó czikkelyeinek előadása.. Bossuet Jakab után ford. néhány jegyzésekkel, Nagyszombat, 1793..
- [40] Kaz. lev. II. 349.
- [41] Szinnyei: Magyar írók élete II. Bp. 1893. 1048.
- [42] Mixich: I. m. 9.
- [43] Kaz. lev. II. 170.
- [44] Újhelyi Dayka Gábor maradvány Papirosai (Kazinczy gyűjtése). Sárospataki Ref. Főiskola Könyvtára — Kézirattár. Jelzet: 1130.
- [45] Miután a jozefinista szemináriumokat feloszlatták, a kispapok visszatértek egyházmegyéjük püspöki papnevelőibe. Így Dayka is Egerbe ment, ahol 1791. július végéig tartózkodott, még mindig növendéki minőségben.
- [46] Kaz. lev. II. 241.
- [47] Kaz. lev. II. 206.
- [48] Kaz. lev. II. 234—241.
- [49] Földi János költeményei. Kiadta és bevezette dr. Mixich Lajos. RMKT 25. Bp., 1910. 96.
- [50] Újhelyi Dayka Gábor maradvány Papirosai. Sárospataki Ref. Főiskola Könyvtára — Kézirattár. Jelzet: 1130., 274.
- [51] Ugyanott 281.
- [52] Ugyanott 273.
- [53] Kaz. lev. II. 234.
- [54] Kaz. lev. II. 237—238.
- [55] Ugyanott 238.
- [56] Ugyanott.
- [57] Ugyanott.
- [58] Ugyanott.
- [59] Ugyanott.
- [60] Ugyanott.
- [61] Ugyanott.
- [62] Ugyanott.

- [63] Ugyanott.
- [64] Ugyanott 239.
- [65] Ugyanott.
- [66] Újhelyi Dayka Gábor maradvány Papirosai. Sárospataki Ref. Főiskola Könyvtára — Kézirattár. Jelzet: 1130., 278.
- [67] Kaz. lev. II. 239.
- [68] Ugyanott. Itt a *nájd* téves lehet. Inkább *nádj*-ot mond a német.
- [69] Ugyanott.
- [70] Ugyanott.
- [71] Ugyanott 241.
- [72] Benkő: I. m. 328.
- [73] L.: erre vonatkozólag Benkő: I. m. 327—328.
- [74] Ugyanott 314—315.
- [75] Ugyanott 314.
- [76] Kaz. lev. II. 241.
- [77] L.: Protocollum Consistorii Agriensis Anni 1791. Mense Juli. Die 19-a 245. l. Rakt. sz. 3636.
- [78] Kaz. lev. II. 206.
- [79] Kaz. lev. II. 209—210.
- [80] Ugyanott.
- [81] Később derül majd csak ki (1794. március 4-i, Kis Jánoshoz írt leveléből, hogy mégiscsak megszivlelte, sőt osztotta is Földi véleményét.
- [82] Kaz. lev. II. 230—231.
- [83] Ugyanott 261.
- [84] Ugyanott 264.
- [85] Ugyanott 341—342.
- [86] Kaz. lev. II. 390. 2. jegyzet.
- [87] Ugyanott 390.
- [88] Benkő: I. m. 311.